

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

132:1 • 2012

Kärleksbrev på 1800-talet

EVA HELEN ULVROS* *Lunds universitet*

Christina Douglas, *Kärlek per korrespondens: två förlovade par under andra hälften av 1800-talet*, Södertörn doctoral dissertations 57 (Stockholm: Carlsson 2011), 296 s. (Summary in English: Loving through letters: two engaged couples during the second half of the nineteenth century.)

Syfte, källmaterial och disposition

Christina Douglas avhandling i historia *Kärlek per korrespondens* analyserar två kärleksrelationer, så som de uttrycks i brevväxlingar under senare delen av 1800-talet. Syftet är att ”genom en biografisk studie av två par och deras brev få kunskap om och förståelse för hur det kunde te sig att initiera, konstruera och leva inom en kärleksrelation under andra hälften av 1800-talet”. Douglas är intresserad av kärleken som existentiellt skeende, kärlek som ”levd erfarenhet”. Avhandlingen är strukturerad enligt tre teman: *Början, Breven*, samt *Kärlek och stundande äktenskap*. Källmaterialet består av förlovningskorrespondensen mellan Erik Almqvist och Sophia Dahlgren och mellan Harald Dahlgren och Hanna Beckman. Sammanlagt rör det sig om cirka 140 brev och kortfattade lappar från 1856–1857, och cirka 500 brev från 1890–1895.

Teoretiska utgångspunkter samt metod

Teoretisk inspiration hämtar Douglas i forskningen kring kärlek och kärleksäktenskapet samt från forskning om brevteori. I fokus står kärlek som existentiellt skeende, eller ”levd erfarenhet inom en kärleksrelation, inte den isolerade känslan i sig” (s. 25). Den amerikanska historikern Karen Lystra är en inspirationskälla. Lystra har studerat upplevelsen av kärlek i en kärleksrelation, det vill säga privata upplevelser och värderingar, i en amerikansk 1800-talskontext. Historikern Ellen K. Rothman har också bidragit med

* Fakultetsopponent

en teoretisk grund för avhandlingen. Hon har i sin forskning, också den förankrad i amerikansk 1800-talsmiljö, studerat den första fasen i en kärleksrelation, som hon kallar *courtship*. Ytterligare en inspirationskälla ur ett teoretiskt perspektiv är filosofen Adriana Cavarero. Hon gör en åtskillnad mellan *vem* en människa är och *vad* hon är. I den biografiska kunskap som finns i berättandet, finner Cavarero det unika hos varje människa. Cavarero framhåller att i en kärleksrelation är det alltid den andres *vem* man älskar, inte hennes *vad*.

Douglas förhåller sig också till skilda uppfattningar om kärleksäktenskapet och den romantiska kärlekens uppkomst. Flera forskare menar att kärlek började ses som en förutsättning för äktenskap i början av 1800-talet, och att denna uppfattning avlöste den om att äktenskap borde arrangeras utifrån sociala och ekonomiska aspekter. Andra forskare menar att man även tidigare såg kärlek som en viktig grund för ett äktenskap. Douglas tolkar de par hon följt i ljuset av att kärleken i deras tid blivit en självklar grund för ett äktenskap, och att idealet av den romantiska kärleken var väsentligt för dem. Den romantiska kärleken förutsatte uppriktighet.

Inom den brevetteoretiska forskningen har den feministiska sociologen Liz Stanley varit viktig. Hon betonar länken mellan breven som källmaterial och våra verkliga liv, även om breven som källor kan vara tvetydiga och problematiska. Det dialogiska perspektivet är också framträdande. Brev är alltid skrivna i ett visst sammanhang och intar enligt Stanley "the perspective of the moment". Douglas anknyter dels till synen på att brev blivit friare från konventioner under 1800-talet, dels till Stanleys syn på brev där konventioner mer ses som ett ramverk med möjlighet till individuell variation. Douglas metod är den dialogiska: Hon eftersträvar dialog mellan sin förståelse och sitt källmaterial och anknyter till begreppsparen närhet och distans samt inlevelse och lärdom. Här finns en koppling till hermeneutiken och till filosoferna Dilthey och Gadamer.

Resultat

Avsnittet *Början* syftar till att ge kunskap om och insikt i hur de båda parens kärleksrelationer inleddes. För Hanna och Harald finns ett större källmaterial att bygga på än för Erik och Sophia för denna fas. Douglas tolkar det som att båda paren valde varandra av fri vilja. Deras känslor var det avgörande skälet till att de förlovade sig, även om Sophia erkänt att hon inte älskade Erik innan hon kände hans böjelse för henne, men kände "ett varmt intresse" för honom. Varken Sophia eller Erik frågade sina föräldrar om deras medgivande innan de beslutade att gifta sig med varandra, fastän Sophia inte var myndig. Hannas och Haralds första tid som par är lättare att följa. De visade båda varma känslor för varandra. Båda paren såg början av sin rela-

tion som viktig och upphovet till en gemensam kärleksberättelse. Särskilt i Haralds och Hannas relation, som byggde mycket på brev under förlovnings-tiden, var det väsentligt att konstruera en gemensam kärleksberättelse. En sådan underliggande intention går inte att se i Eriks och Sophias brev, vilket förmodligen beror på att de var förlovade kortare tid och träffades oftare.

I kapitlet *Breven* vill Douglas få kunskap om och förståelse för vilken roll breven spelade för parens relation och hur de använde dem. Det framgår tydligt att breven spelade en annan roll för Hanna och Harald än för Sophia och Erik. För det förstnämnda paret var breven en mötesplats, medan de för det sistnämnda var ett komplement till verkliga möten. Både Sophia och Hanna var något osäkra på hur mycket de skulle dela med sig av fästmannens brev till andra, i en kultur där brev i allmänhet inte var lika privata som nu. Hanna var osäker på om hon kunde behålla Haralds brev för sig själv, en situation som delvis kan ha bottnat i att hon och Harald var styvsyskon och Haralds mor Sophia var hennes blivande svärmor.

Avsnittet *Kärlek och stundande äktenskap* är bokens längsta. Syftet med kapitlet är att skapa förståelse för och kunskap om de båda parens upplevelse av att vara älskade och att älska samt deras föreställningar om äktenskapet. Erik och Sophia förde i sin förlovningskorrespondens inga direkta resonemang om kärlek och äktenskap, och diskuterade inte heller sin relation särskilt mycket, vilket troligen berodde på att de träffades ofta. Den mycket rikligare brevväxlingen mellan Hanna och Harald har som genomgående tema en diskussion om deras olikhet. De underströk att de hade olika personligheter och olika religiös inställning. Detta resulterade i en rädsla för att ett avstånd kunde skapas mellan dem. Det var genomgående Harald som drev diskussionen om deras olikhet, medan Hanna framhöll det som de hade gemensamt. Douglas lyfter fram Haralds ständiga analys av deras olikheter som en följd av förväntningarna i den romantiska kärlekens betonande av fullständig uppriktighet inför den älskade. Trots ständiga diskussioner om olikheter mellan dem, tycks de ändå inte ha ifrågasatt den andres kärlek.

Christina Douglas konstaterar i avhandlingens slutord att det var kärlek som förde paren samman. Föräldrarna verkar ha ställts inför fullbordat faktum snarare än att ha tillfrågats. I båda fallen var det mannen som ansågs ha tagit initiativet till förbindelsen, vilket ligger i linje med 1800-talets föreställningar om mannens och kvinnans skilda roller i en kärleksrelation. Paren konstruerade, i alla fall till en viss del, sina relationer genom breven, särskilt gäller detta Hanna och Harald. I dialogen ser vi människans relationella tillblivelse. Douglas anknyter till religionsfilosofen Martin Buber och hans tankar om att det i mänskliga relationer finns två olika typer av relationer, dels mellan jag och du, dels mellan jag och det. I jag–du relationen är dialogen och det uppriktiga samtalet det centrala. När Hanna inte skrev

tillräckligt om sig själv, menar Christina Douglas att Harald gick över i ett jag–det samtal där Hanna blev ett objekt i stället för ett subjekt i dialog. Douglas konstaterar att det inte bara var solsken att leva i en kärleksrelation under 1800-talet. Båda paren berörde mörkare sidor i relationen: spår av svartsjuka hos Erik och Sophia och oro över olikheter mellan Harald och Hanna. Dock var kärleken till den andre ständigt närvarande. Douglas framhåller att kärleken inte är en konstruktion, även om den kan ta sig olika uttryck i olika tidsperioder. Kärleken är ett av de existentiella skeenden som vi människor ställs inför, oavsett vilken tid och situation vi befinner oss i. Douglas har strävat efter förståelse för sina kärlekspar, men konstaterar också att det inte är möjligt att uppnå en total förståelse. Vi får nöja oss med att se en skymt av den, och det är i dialogen med en annan människa som vi också blir människor.

Diskussion

Min första fråga handlar om avhandlingens syfte, och det Christina Douglas faktiskt gör, och sambandet däremellan. Syftet upprepas med liten variation fyra gånger. Kan man säga att en analys av två pars kärleksbrev till varandra är en analys av "kärlek som levd erfarenhet"? Blir det inte snarare en analys av just deras texter, deras föreställningar och spår de har efterlämnat, snarare än av en "levd erfarenhet"? Vad vet vi om sambandet mellan brevtexterna och brevskrivarnas faktiska, konkreta liv och jag? Brev som källor kan vara tvetydiga och problematiska. Brevet är alltid skrivet i ett visst sammanhang, vid en viss tidpunkt och till en viss person, och brev är också en genre. Visserligen kan det stämma, att brevskrivningen under andra halvan av 1800-talet kunde vara relativt fri från konventioner. Men samtidigt kanske nya konventioner föddes, till exempel konventionen att vara helt uppriktigt, vilket diskuteras mycket i Hannas och Haralds brevväxling. Känslor ska alltid i brevtexter kläs i ord, och språket har sina konventioner, även om man tänker sig att man inte följer formalia i sitt sätt att skriva. Vissa ramar, kanske omedvetna, finns ändå. Douglas refererar bland annat till John Gillis, som gör en distinktion mellan kärlek som handling och kärlek som känsla kring 1750. Efter 1750 uttrycks kärlek alltmer via språket. Hur hänger det ihop med kärlek som levd erfarenhet och som existentiellt skeende? Min fråga handlar om relationen mellan de språkliga uttrycken och känslan. Skillnaden mellan "kärlek som levd erfarenhet inom en kärleksrelation" och "den isolerade känslan (av kärlek) i sig" förklaras inte heller tillfredsställande.

I slutet av 1800-talet tycks ett mer reflekterande förhållningssätt gentemot kärlek som fenomen blivit vanligare, vilket nämns. Min fråga är då om inte föreställningar om kärlek kan influera en persons sätt att skriva om kärlek i sina brev och kanske till och med påverka en persons sätt att känna. Därför

är det möjligt att Douglas snarare analyserar *föreställningar* om kärlek, så som de uttrycks i språket, än kärlek som "levd erfarenhet". När det gäller Hanna och Harald utgör breven ofta det viktiga i relationen. Då blir det språkliga uttrycket speciellt viktigt. Det är möjligt att de i sina brev ibland ger uttryck för föreställningar om kärlek, snarare än "kärlek som levd erfarenhet".

En annan invändning är jämförelsen mellan de båda paren. "Exakt hur och när Erik och Sophia träffades framgår inte i källorna", skriver Douglas, och hon menar vidare att information om detta endast finns "i fragmenterad form" (s. 69). Douglas försöker ge en bild av hur paret kan ha träffats genom att skildra sällskapslivet i Åmål på 1850-talet, med anknytning till skildringar från andra småstäder vid samma tid. Men, även om det kan vara så att Sophia och Erik träffades i sällskapslivet, så vet vi inte det. Ändå försöker Christina Douglas jämföra paren i avsnittet *Början* fastän källäget mellan paren ser så olika ut. I slutet av avhandlingen konstaterar författaren att "Hanna och Harald i långt större utsträckning än Sophia och Erik i breven hade ett fortlöpande resonemang kring kärlek, deras relation till varandra samt farhågor och förhoppningar inför deras gemensamma framtid" (s. 261). Ett par rader längre ned står det: "En konsekvens av detta är att jag också har upplevt det svårare att resonera kring Erik och Sophia, det blir mer antydningar och intressanta detaljer än ett djupare resonemang kring deras upplevelse av kärlek." (s. 261.) Är inte det ett problem för syftet – att undersöka även deras relation som "levd praktik" – och deras kärlek som existentiellt skeende? Erik och Sophia skriver inte heller lika reflekterande som till exempel Harald. Douglas sammanfattar: "Tankar kring hur deras framtida äktenskap skulle gestalta sig var inget som Erik och Sophia diskuterade i breven." Jämförelsen blir asymmetrisk, när källäget ser så olika ut för de två paren.

Syftet är lite annorlunda i avsnittet *Kärlek och stundande äktenskap*. Douglas vill få kunskap om och förståelse för de båda parens föreställningar om äktenskapet snarare än den levda praktiken. Det är rimligt, eftersom de inte följs in i äktenskapet, men jag ser också problem med att undersöka Eriks och Sophias föreställningar om äktenskapet när de inte skriver mycket om det.

Douglas hävdar att hennes par verkar ha valt varandra utan inblandning från föräldrarna, men min fråga är om det kan bero på att de kom från samma sociala skikt? Alla kom från den bildade borgerligheten, och Hanna och Harald var dessutom styvsyskon och kom från samma familj, en mycket speciell situation. Kanske alla undermedvetet valde någon de visste familjen skulle acceptera. Jag efterlyser mer resonemang kring detta, och även kring det faktum att kvinnor var beroende av äktenskapet, i alla fall i mitten av 1800-talet, på ett helt annat sätt än män, vilket kan ha påverkat deras inställning och uttryckssätt.

En annan fråga gäller Douglas teoretiska inspiration från amerikanskt håll. Skillnaderna mellan svensk och amerikansk miljö under 1800-talet, som kan ha betydelse för tolkningarna av breven, var avsevärd. Framför allt var USA mycket rikare och hade dubbelt så stor BNP per capita som Sverige kring år 1900. USA var likaså mycket mer urbaniserat än Sverige under andra hälften av 1800-talet, fler levde i städer, medelklassen var mycket större och fler kvinnor hade högre utbildning. Kvinnor i allmänhet i Sverige var vid denna tid mer involverade i jordbruks- och hushållsarbete än de amerikanska medelklasskvinnorna, som i högre utsträckning lät tjänstefolk utföra de sysslorna. Kan dessa omständigheter ha påverkat hur man såg på kärlek? Kan det i de amerikanska medelklassmiljöerna ha lett till ett mer reflekterat förhållningssätt där man talade mer om kärlek och fokuserade mer på tal än handling, helt enkelt för att man hade tid till det? Det kan förklara varför Erik och Sophia talade mindre om kärlek och sina föreställningar kring äktenskapet än Hanna och Harald. De hade kanske inte tid att reflektera lika mycket.

Ytterligare en invändning gäller Hannas och Haralds förhållande. De, särskilt Harald, diskuterar påfallande ofta olikheter mellan dem, som särskilt Harald tror kan hota lyckan i ett framtida äktenskap. På ett stort antal sidor oroar sig Harald för att olikheterna mellan honom och Hanna var för stora. Harald verkar rentav ledsen över det stundande giftermålet och vill skjuta upp bröllopet. Douglas tolkar hans funderingar som ett tecken på det romantiska kärleksidealets önskan om uppriktighet och förtrolighet, men kan det inte snarare vara så att Harald egentligen inte ville gifta sig med Hanna? Genom att måla upp stora olikheter mellan dem ville han kanske få Hanna att bryta förlovningen. Varför framförs inte den tolkningen, undrar jag? Är Haralds oroliga funderingar ett sätt att försöka slingra sig ur det hägrande äktenskapet, att bryta med Hanna? Rent generellt hade jag också önskat att Douglas hade anknutit mer till övrig forskning, både svensk och utländsk, gällande kärlekspar och deras korrespondens.

I avhandlingens slutord, där Christina Douglas väver samman sina empiriska resultat med de teoretiska utgångspunkterna på ett resonerande sätt, saknar jag en jämförelse mellan de par hon följt och par ur annan forskning, både från övrig svensk forskning om parrelationer på 1800-talet och den amerikanska forskning som inspirerat henne.¹ Detta hade lyft avhandlingens resultat till en högre och mer generaliserande nivå.

1. Bland svenska studier kan nämnas Eva Helen Ulvros, *Fruar och mamseller: kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790–1870* (Lund 1996); dens., *Kärlekens villkor: tre kvinnoöden 1780–1880* (Lund 1998); Eva-Lis Bjurman, *Catrines intressanta blekhet: unga kvinnors möten med de nya kärlekskraven 1750–1830* (Eslöv 1998) samt Marie Steinrud, *Den dolda offentligheten: kvinnlighetens sfärer i 1800-talets svenska högreståndskultur* (Stockholm 2008).

Slutord

Christina Douglas avhandling *Kärlek per korrespondens* är en intressant och välstrukturerad avhandling om två blivande äkta par och deras brevrelation under 1850- och 1890-talen. Douglas har läst källmaterialet grundligt, vänt och vridit på formuleringarna och fått ut mycket av dem. I sin analys anknyter hon fortlöpande till sina teoretiska inspirationskällor och integrerar de teoretiska perspektiven med empirin. Hon placerar in sina undersökningsobjekt i en resonerande kontext, men styrs för mycket av sin egen förförståelse, att paren hon studerar valt varandra enbart av kärlek. Hon avvisar tanken på att andra skäl kan ligga bakom, åtminstone delvis. Min kritik har huvudsakligen gällt om hon egentligen analyserat kärlek som levd praktik och existentiellt skeende. Det kan lika mycket vara parens föreställningar om kärlek och de avtryck denna känsla tagit sig i brev. Douglas skriver själv i avslutningen: "visserligen strävar jag efter förståelse men jag tror inte att det är möjligt att uppnå en total sådan" (s. 272), vilket jag håller med om. Likaså är källmaterialet magrare när det gäller relationen mellan Erik och Sophia, vilket gör det problematiskt att jämföra med korrespondensen mellan Hanna och Harald. En del tolkningar kan också ifrågasättas. Douglas angreppssätt, att djupanalysera två kärlekspar och deras korrespondens, leder till att man kommer enskilda människor in på livet på ett sätt som många andra typer av källmaterial inte möjliggör. Dock hade avhandlingen vunnit på en högre generell nivå i slutordet, där de analyserade paren med fördel hade kunnat jämföras med par från annan forskning. Det hade lyft resultatet till en högre och mer allmängiltig nivå.